

مطالعه نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان هوادار تیمهای ملی (مورد مطالعه: تیم ملی فوتبال و بسکتبال) ♦

بهنام نقی پور گیوی¹
ستاره اسکندری²
احسان محمدی ترکمانی³
عباس نظریان مادوانی⁴

چکیده

هدف: هدف محققان از اجرای این پژوهش، بررسی نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان هوادار تیمهای ملی فوتبال و بسکتبال بود. **روش:** این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نوع توصیفی پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانشجویان هوادار پسر دانشگاه تهران بودند که 597 نفر از آنان به طور در دسترس پرسشنامه تحقیق را تکمیل کردند. ابزار پژوهش، پرسشنامه‌های طراحی شده هویت مذهبی و ملی بر اساس چارچوب بوگدانو بود که روایی آن توسط 12 نفر از خبرگان تأیید و ضریب آلفای کرونباخ برای دو پرسشنامه، به ترتیب 0/93 و 0/91 محاسبه شد. داده‌ها با معادلات ساختاری در نرم‌افزار وارپ پی.ال.اس. نسخه پنج تحلیل و شاخصهای برازش مدل اندازه‌گیری تأیید شدند. **یافته‌ها:** هویت مذهبی بر هویت ملی دانشجویان شیعه و سنی، دارای اثر مثبت معنادار است. همچنین در حالت کلی هویت مذهبی بر هویت ملی دانشجویان اثر مثبت معنادار دارد. مقدار ضریب تعیین نشان داد هویت مذهبی تنها می‌تواند 27/8 درصد از واریانس هویت ملی را تبیین کند. **نتیجه‌گیری:** با توجه ضعیف بودن هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی، محیط‌های ورزشی می‌توانند با کاهش محدودیتهای ساختاری، احساسات و تجارب مشترک را افزایش داده، منجر به تقویت هویت ملی شوند.

واژگان کلیدی: هویت ملی، هویت مذهبی، دانشجویان ایرانی، تیمهای ملی.

♦ دریافت مقاله: 96/09/05؛ تصویب نهایی: 97/04/11

1. دکتری مدیریت ورزشی، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول) / نشانی: تهران؛ دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی / نامبر: 02144118630 / Email: Behnam.naghipour@gmail.com
2. کارشناس ارشد مدیریت راهبردی در سازمانهای ورزشی، دانشگاه علامه طباطبائی.
3. دکتری مدیریت ورزشی، پردیس فارابی دانشگاه تهران.
4. استادیار مدیریت ورزشی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران.

الف) مقدمه

هویت، مفهومی مخصوص انسان و شامل دو جزء تشخیص و شناسایی و احساس تعلق است؛ یعنی چگونه فرد را در جامعه شناخته، او را شناسایی کرده، به رسمیت می‌شناسند (جلیلی و بیسنبایوا،¹ 2015). بر این اساس، جامعه‌شناسان هویت را در ابعاد گوناگونی نظیر ملی، قومی، اسلامی و... دسته‌بندی کرده‌اند (ایمان و روحانی، 1392). هویت از مهم‌ترین مؤلفه‌های علوم انسانی و اجتماعی است که در دهه‌های اخیر توجه صاحب‌نظران و دانشمندان را به خود جلب کرده است. فرایند هویت‌یابی در تمام سطوح آن، به ویژه در سطح ملی، بر اساس منابع هویت‌سازی انجام می‌شود که در هر جامعه در اختیار اعضا قرار می‌گیرد. این منابع بر حسب شرایط مختلف جامعه تغییر می‌کند. از جمله شرایط و ابزار هویت‌سازی می‌توان به مکان و فضا، زمان و فرهنگ اشاره کرد که وضعیت و رابطه بین آنها در جوامع سنتی و مدرن متفاوت است. (گل‌محمدی، 1380)

هویت ملی، یک ویژگی فرهنگی است که به شناسایی جامعه کمک می‌کند. هویت ملی بیان وابستگی به فرهنگی ذاتی است که اصول ناشی از این تعلق، احساس ملی بودن را ایجاد می‌کند. زبان، مذهب، پرچم، تاریخ، میهن، دولت، سبک زندگی، معماری، موسیقی سنتی، آداب و رسوم، سنتها و رفتارها، عناصر اصلی هویت ملی‌اند (لنا،² 2016). هویت ملی متضمن تعهد اجتماعی، مشارکت و وفاداری است (لانو³ و همکاران، 2012). هویت ملی، اساسی‌ترین مؤلفه انسجام اجتماعی است که در نیم قرن اخیر، توجه اندیشمندان حوزه علوم اجتماعی و رفتاری را به خود جلب کرده و به جای اصطلاح «خلق و خوی ملی» که از مفاهیم عصر تفکر رمانتیک بود، رواج یافته است. ملت نیز گروهی از مردم با عناصر مشترک و مشخصی از فرهنگ، سیستم اقتصادی یکپارچه، حقوق شهروندی برای همه اعضا، تمایلات و همبستگی ناشی از تجارب مشترک و اشغال یک سرزمین‌اند. (اسمیت،⁴ 1991)

از طرفی، نیاز انسان به دین و مذهب، قدمتی به عمر تاریخ دارد؛ زیرا بشر از همان ابتدای زندگی خود به حمایت‌کننده‌ای مقتدر و تکیه‌گاهی نیرومند احساس نیاز می‌کرده است. امروزه بررسی علمی باورهای مذهبی و ارتباط باورها با سایر سازه‌ها اهمیت ویژه‌ای یافته است. در طول تاریخ نیز ورزش، مذهب، قومیت یا هویت‌های محلی و هویت ملی، اجزایی جدایی‌ناپذیر و به هم مرتبط بوده‌اند. در واقع؛ هویت مذهبی نشان‌دهنده احساس تعلق و تعهد به دین و جامعه اسلامی است (ایمان و روحانی، 1392). بنابر این، برخورداری از دین و تعالیم مذهبی مشترک، پایبندی و وفاداری به آن، اعتقاد و تمایل به مناسک و آیینهای مذهبی فراگیر، در فرایند هویت‌دهی مذهبی بسیار مؤثرند. هویت دینی آثار فراوانی به همراه دارد که ناظر بر باورها، اعمال تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه و به عبارتی؛ تأثیر و انعکاس دین بر فعالیتهای روزمره است. (گنجی و همکاران، 1389)

1. Gelisli & Beisenbayeva
2. Elena
3. Lau & et.al.
4. Smith

ورزش در سطح ملی، ابزاری مهم در شکل‌گیری هویت ملی و یکی از ابزارهای ایجاد وحدت ملی است. مسابقات بین‌المللی ورزشی همچون المپیک و جام جهانی، سبب گرد هم آمدن بزرگان، ورزشکاران، سران دولتها و سایر نمایندگان ملی شده، موجبات تفاهم و همکاری‌های بین‌المللی را به وجود می‌آورد. همچنین اعتقاد بر این است که ورزش، سازوکاری مفید و مؤثر برای نزدیک کردن خرده‌فرهنگها به یکدیگر است. در مسابقات جهانی، اهتزاز پرچم و پخش سرود ملی یک کشور به دنبال پیروزی ورزشکاران وابسته به خرده‌فرهنگهای مختلف یا فرهنگ اصلی آن کشور، بازگوکننده و تأکیدکننده و تجسم و مقوم وحدت ملی در آن کشور است. جذب اقوام در جامعه ملی توسط رشته‌های مختلف ورزشی، یکی از کارکردهای هویت‌ساز ورزش است (کرونین،¹ 2003). با توجه به وجود اقوام گوناگون در کشور ما، می‌توان با تقویت گروههای ورزشی و درخشش در سطوح بین‌المللی، باعث تقویت همبستگی و نزدیک شدن حس هویت ملی در بین اقوام از طریق ورزش شد.

در واقع؛ امروز بیش از هر زمان دیگری، ورزش یکی از ابزارهای هویت‌ساز در جامعه است که سیاستگذاران کلان کشور در راستای تقویت هویت ملی، می‌توانند از آن بهره‌برداری کنند. از طرفی، مذهب نیز یکی از ابزارهای هویت‌ساز در طول تاریخ بوده است. لذا با مطرح شدن سایر عناصر هویت‌ساز (نظیر ورزش) در جوامع، مطالعه و بررسی نقش عناصر مختلف هویت ملی اهمیت خاصی پیدا می‌کند. با توجه به اهمیت خاص پژوهشهای مرتبط با حوزه هویت و ورزش و توجه کم محققان داخلی به این حوزه و نقش مهم هویت مذهبی در زندگی ایرانیان، از جمله دانشجویان، این سؤال مطرح می‌شود که نقش هویت مذهبی (یکی از ابزارهای هویت‌ساز تاریخی و سنتی) در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان هوادار ایرانی به چه میزان است؟ از این رو، هدف اصلی این پژوهش، مطالعه نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان هوادار تیمهای ملی است. به عبارت ساده‌تر، محققان در پی این موضوع‌اند که هویت مذهبی چه مقدار می‌تواند در شکل‌گیری هویت ملی هواداران در تیمهای فوتبال و بسکتبال نقش داشته باشد. در واقع؛ مشخص کردن نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی هواداران دانشجویی می‌تواند آگاهی و درک ما را از عوامل و ابزارهای هویت‌ساز بهبود بخشد و زمینه توجه به سایر عناصر هویت‌ساز مدرن را ایجاد کند؛ آنچنان که در صورت ضعیف بودن نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی، در درجه اول می‌توان اقداماتی را در راستای رفع عوامل تضعیف‌کننده هویت مذهبی و در گام بعدی، توجه به عناصر جدیدتر هویت‌ساز را در دستور کار قرار داد. این امر می‌تواند زمینه‌ساز بهره‌گیری هرچه بهتر از عناصر مشترک در ورزش برای تقویت هویت ملی شود.

ب) مبانی نظری تحقیق

1. هویت

در جامعه‌شناسی، واژه هویت به معنای چه کسی بودن است و نیاز به آن، حس شناساندن خود و یک سلسله عناصر فرهنگی و تاریخی را در فرد یا گروه انسانی تحریک می‌کند. (خواجه‌نوری و همکاران، 1394)

2. هویت ملی

از نظر مکنزی، هویت ملی یکی از چهار نوع هویتی است که از قرن 19 بر جای مانده و در کنار سه هویت دینی، طبقه‌ای و نژادی مشاهده می‌شود. برخی تعاریف هویت ملی بر عناصر یکپارچه‌کننده واحد سیاسی مستقل تأکید دارند و آن را مجموعه‌ای از گرایشها و نگرشهای مثبت به عوامل و عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه‌کننده در سطح کشور به مثابه یک واحد سیاسی تعریف می‌کنند. (زاهد، 1384)

3. هویت مذهبی

هویت مذهبی به رابطه انسان با دین و نسبتی که با آن پیدا می‌کند، اطلاق می‌شود. سنگ بنای هویت دینی تعهد و پایبندی است. هویت مذهبی نشان‌دهنده احساس تعلق و پایبندی به دین و جامعه دینی است (خواججه‌نوری و همکاران، 1394). از نظر آیت‌الله طباطبایی، دین چیزی نیست جز سنت حیات و راه و روشی که به انسان واجب شده و متضمن سعادت اوست، که هدف نهایی مبتنی بر فطرت است. (طباطبایی، 1362)

ج) پیشینه تحقیق

مرور پژوهشهای مرتبط با موضوع تحقیق، ضمن کمک به آشنایی بیشتر با حوزه مطالعاتی مدنظر، به تبیین بهتر طرح تحقیق کمک شایانی می‌کند. جستجوی منابع اطلاعاتی داخلی و خارجی نشان می‌دهد تحقیقات اندکی به طور کاملاً مشابه با عنوان این تحقیق انجام شده است. در ادامه تعدادی از پژوهشهای نزدیک به تحقیق حاضر معرفی می‌شود.

1. پژوهشهای داخلی

هاشمی و جوادی (1386) در مطالعه‌ای تحلیلی بر کارکرد هویت‌ساز ورزش فوتبال تأکید کرده، معتقدند کشور امروزه با چالشهای هویتی روبه‌روست؛ لذا از فوتبال حرفه‌ای می‌توان برای تقویت هویت ملی بهره‌برداری کرد. حسینی و همکاران (1389) طی تحقیقی نشان دادند که جهت‌گیری‌های مذهبی می‌توانند سبکهای هویتی افراد را پیش‌بینی کنند. گودرزی و همکاران (1389) با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته، به ارزیابی هویت دینی و ملی پرداختند. در تحقیق آنان، هر یک از هویت‌های مذکور، دو بعد نظری و عملی داشت. نتایج نشان داد در هر دو گروه از ورزشکاران، پایبندی عملی و نظری به هویت، کمتر از متوسط است. مقایسه بین دو گروه نیز نشان داد در هویت دینی تفاوت معناداری بین کشتی‌گیران و فوتبالیستها وجود ندارد، ولی در هویت ملی تفاوت معناداری بین دو گروه و به نفع کشتی‌گیران مشاهده شد.

ایمان و روحانی (1392) در تحقیق خود نشان دادند رابطه مثبت معناداری میان هویت اسلامی و هویت ملی و قومی و در عین حال، رابطه منفی معنادار میان هویت اسلامی و هویت جهانی وجود دارد. همچنین اینکه، هویت ملی و جهانی، 45 درصد تغییرات هویت اسلامی را تبیین می‌کنند. امینی و همکاران (1396) طی تحقیقی نشان دادند که میانگین مؤلفه‌های هویت دینی و ملی بالاتر از حد متوسط است و بین هویت دینی و ملی نیز رابطه مثبت معنادار وجود دارد.

2. پژوهش‌های خارجی

تونتز و آترلی¹ (2010) در تحقیق «ورزش رقابتی و ساخت هویت محلی در جوامع روستایی استرالیا»، نشان دادند ورزش به شکل‌گیری هویت محلی از طریق بهبود تعاملات محلی و منطقه‌ای مختلف و عادات و خاطرات مشترک کمک می‌کند. هیر و جیمز² (2007) در مطالعه‌ای با عنوان «بیرون خط ایستادن: توسعه مقیاس چند بعدی هویت تیمی بر اساس نظریه هویت اجتماعی»، بیان می‌کنند هویت، سازه‌ای چند بعدی است و شش بُعد برای هویت تیمی ذکر می‌کنند که عبارتند از: ارزیابی عمومی، ارزیابی خصوصی، همبستگی درونی، وابستگی متقابل، مشارکت رفتاری و آگاهی شناختی.

کیرستینگ³ (2007) در تحقیقی با عنوان «ورزش و هویت ملی: مقایسه جام‌های جهانی فوتبال 2006 و 2010» می‌گوید: رویدادهای ورزشی بزرگ ممکن است ناسیونالیسم منفی یا احساس وطن‌پرستی مثبت را تقویت کنند. داده‌های تجربی جام جهانی 2006 نشان داد این رویداد ورزشی نتوانست حس وطن‌پرستی پایدار را توسعه دهد، هر چند توانسته بود اندکی بیگانه‌هراسی را کاهش دهد. وی پیش‌بینی می‌کند به علت هویت قومی قوی‌تر سیاهان در افریقای جنوبی، رویداد ورزشی سال 2010 بتواند تحمل چندفرهنگی و همبستگی را گسترش دهد.

بوگانو⁴ (2011) در رساله دکتری خود با عنوان «تأثیر هویت تیم ملی بر هویت ملی»، چهار گروه هویتی (تیمی، منطقه‌ای، مذهبی و ملی) را بر مبنای مطالعه هیر و جیمز (2007) در نظر گرفت. تحقیق وی روی دو گروه از شهروندان کشورهای صربستان و ایرلند اجرا شد. نتایج نشان داد در هر دو کشور، تأثیر هویت تیم ملی بر هویت ملی معنادار است. همچنین مدل پیشنهادی، 49 درصد از واریانس هویت ملی را در صربستان و 55 درصد از واریانس هویت ملی را در ایرلند تبیین کرد. تجزیه و تحلیل بیشتر نشان داد در ایرلند، هویت مذهبی و منطقه‌ای اهمیت بیشتری در ایجاد هویت ملی در مقایسه با صربستان دارد.

کیتون و گرهارت⁵ (2014) در بررسی «شکل‌گیری هویت، قدرت هویت و خودگروه‌بندی»⁶ به عنوان پیش‌بینی کننده‌های نتایج روان‌شناختی مؤثر: مدل انعکاس دهنده پاسخهای هواداران به نتایج ضعیف و قوی یک فصل فوتبال، نشان دادند شکل‌گیری هویت بر خودگروه‌بندی و خودگروه‌بندی بر پاسخهای عاطفی و اثرات روان‌شناختی (عزت نفس، شادی، غرور، خوداتکایی، رضایتمندی و لذت) تأثیر مثبت معنادار دارد. خودگروه‌بندی شرایطی است که یک فرد، مجموعه‌ای از افراد (و خود) را با در نظر گرفتن همه پیامدهای آن، به عنوان یک گروه درک می‌کند.

ماریا⁷ (2018) در تحقیقی با عنوان «هویت و رفتار ورزشی دانشجویان ورزشکار: با در نظر داشتن زمینه‌های ورزشی و علمی»، نشان دادند بین هویت ورزشی و هویت دانشگاهی دانشجویان ارتباط مثبت معنادار وجود دارد.

1. Tonts & Atherley
2. Heere & James
3. Kersting
4. Bogdanov
5. Keaton & Gearhart
6. Self-Categorization
7. Mariya

همچنین بین هویت ورزشی و هدف‌گزینی ورزشی ارتباط مثبت وجود داشت و در عین حال، بین هویت دانشگاهی و عملکرد علمی نیز رابطه مثبت مشاهده شد.

(د) روش‌شناسی

تحقیق حاضر از نوع توصیفی-همبستگی، از نظر هدف، کاربردی و از نظر جمع‌آوری داده‌ها، میدانی است که مبتنی بر معادلات ساختاری انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان پسر دانشگاه تهران بود که هوادار تیمهای ملی فوتبال و بسکتبال بودند. از آنجا که مشخص کردن حجم این جامعه غیر ممکن بود و به راحتی نمی‌توان تعیین کرد که کدام دانشجو هوادار است یا نه، از روش خود اظهاری برای تکمیل پرسشنامه‌ها استفاده شد. در این راستا، 597 نفر از دانشجویان پسر دانشگاه تهران به شکل در دسترس به عنوان نمونه، پرسشنامه تحقیق را تکمیل کردند. ابزار پژوهش، مبتنی بر چارچوب پرسشنامه گروههای هویتی (تیمی، منطقه‌ای، مذهبی و ملی) بوگدانو (2011) بود که دو بخش هویت مذهبی و ملی در آن مد نظر بود. این پرسشنامه ابتدا توسط محققان به زبان فارسی ترجمه و سپس برای بررسی هم‌ارز بودن آن، دوباره توسط مترجم حرفه‌ای به انگلیسی ترجمه شد. با مقایسه دو نسخه، اشکالات موجود در نسخه فارسی، رفع و از معادل بودن دو نسخه اطمینان حاصل شد. سپس در راستای بومی کردن پرسشنامه، تغییرات جزئی در برخی سؤالات داده شد و پرسشنامه اولیه با 38 سؤال (19 سؤال برای هویت مذهبی و 19 سؤال برای هویت ملی) در اختیار 12 تن از اساتید برجسته رشته مدیریت ورزشی و جامعه‌شناسی ورزش قرار گرفت و با جمع‌بندی نظرات آنان، روایی محتوایی پرسشنامه تأیید شد. برای تعیین پایایی ابزار نیز تعداد 30 عدد از پرسشنامه‌ها در اختیار هواداران دانشجو قرار گرفت و ضریب آلفای کرونباخ برای هر دو بخش هویت مذهبی و هویت ملی به ترتیب برابر با 0/93 و 0/91 محاسبه شد که قابل قبول بود. نرم‌افزارهای اس.پی.اس. نسخه 23 و وارپ پی.ال.اس نسخه 5 برای تجزیه و تحلیل داده‌ها به کار گرفته شد.

(ه) یافته‌ها

خلاصه توصیف مهم‌ترین متغیرهای جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان در جدول 1 نشان داده شده است.

جدول 1: توصیف متغیرهای جمعیت‌شناختی

متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
مقطع تحصیلی	کارشناسی	42/7
	کارشناسی ارشد	45/9
	دکتری	11/4
مذهب	شیعه	81/6
	سنی	18/4
مجموع	597	100

قبل از آزمون فرضیات تحقیق، میانگین نمره‌های هویت مذهبی و ملی بررسی شد. این نمرات که در بازه یک تا پنج معادل‌سازی شده، در جدول 2، برای هر دو گروه هویتی تحقیق آمده است.

جدول 2: توصیف وضعیت متغیرهای تحقیق

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	بیشینه	کمینه
هویت مذهبی	487	3/12	0/75	4/00	1/00
	110	3/78	0/82	5/00	1/00
کلی	597	3/23	0/91	4/87	1/00
هویت ملی	487	3/59	0/84	4/70	1/00
	110	2/97	0/71	4/35	1/00
کلی	597	3/35	0/86	4/13	1/00

مطابق جدول 2، هویت ملی دانشجویان از هویت مذهبی آنان بالاتر است (3/35 در مقابل 3/23). همچنین هویت مذهبی دانشجویان سنی، بالاتر از هویت مذهبی دانشجویان شیعه (3/78 در مقابل 3/12) و هویت ملی دانشجویان شیعه، بالاتر از دانشجویان سنی (3/59 در مقابل 2/97) است.

برای بررسی روابط میان متغیرها، از مدل‌سازی معادلات ساختاری با روش حداقل مربعات جزئی¹ استفاده شد. مدل‌سازی معادلات ساختاری در دو مرحله، ابتدا مدل اندازه‌گیری و پس از آن مدل ساختاری تحلیل و تفسیر می‌شود. برای بررسی مدل اندازه‌گیری باید پایایی متغیرهای مشاهده‌پذیر یا همان بار عاملی و پایایی مرکب به ترتیب بزرگ‌تر یا مساوی 0/5 و 0/7 باشد. معیار «متوسط واریانس استخراج‌شده»² برای روایی همگرا باید بالای 0/5 باشد. برای روایی واگرا نیز جذر متوسط واریانس استخراج‌شده هر متغیر مکنون باید بیشتر از حداکثر همبستگی آن متغیر مکنون با متغیرهای مکنون دیگر باشد. برای این منظور از مقادیر حداقل مربعات جزئی جذر گرفته و مقادیر به دست آمده را در قطر اصلی جدول همبستگی متغیرهای پنهان (به جای اعداد یک) قرار می‌دهند. اگر مقادیر قطر اصلی از مقدار همبستگی آن متغیر مکنون با متغیرهای دیگر بیشتر باشد، روایی واگرا تأیید می‌شود (محسن و اسفیدانی، 1393). پس از ارزیابی مدل اندازه‌گیری مشخص شد که چهار سؤال (سوالات 18 و 19 در پرسشنامه هویت مذهبی و سوالات 16 و 18 در پرسشنامه هویت ملی) بار عاملی کمتر از 0/5 دارند. همچنین حداقل مربعات جزئی هر دو متغیر کمتر از 0/5 بود. لذا در راستای افزایش شاخصهای مذکور، چهار سؤال حذف شدند و مدل اندازه‌گیری دوباره ارزیابی شد. مقادیر مربوط به هر یک از معیارهای مزبور پس از اصلاح در جدول 3 و 4 آمده است که نشان می‌دهد معیارها در محدوده قابل قبول‌اند. لذا در ادامه به بررسی مدل ساختاری و آزمون فرضیه‌ها پرداخته شد.

جدول 3: شاخصهای ارزیابی مدل اندازه‌گیری

متغیر	گویه‌ها	بار عاملی	پایایی مرکب	AVE	آلفای کرونباخ
هویت مذهبی	به طور کلی مذهب من در نگاه دیگران مذهبی محترم است.	0/55	0/94	0/50	0/93
	دیگران به مذهب من احترام می‌گذارند.	0/64			
	فکر می‌کنم افراد خارجی نظر مساعدی درباره مذهب من دارند.	0/67			
	از اینکه یکی از پیروان این مذهب هستم، خرسندم.	0/74			

1. Partial Least Square (PLS)

2. Average Variance Extracted (AVE)

			0/68	از اینکه یکی از پیروان این مذهب باشم، خوشحالم.	
			0/63	به اینکه یکی از پیروان این مذهب هستم، افتخار می‌کنم.	
			0/80	انتقاد از مذهب خودم را توهین به شخص خودم قلمداد می‌کنم.	
			0/78	عموماً پیرو این مذهب بودن، بخش مهمی از تصویری است که از خودم دارم.	
			0/75	مذهبی که من از آن پیروی می‌کنم، انعکاسی از هویت من است.	
			0/79	ارج نهادن به این مذهب را نوعی تمجید از خودم می‌دانم.	
			0/77	هر چیزی که بر مذهب من اثر می‌گذرد، بر زندگی‌ام تأثیر خواهد گذاشت.	
			0/79	زندگی شخصی‌ام متأثر از چیزهایی است که حول و حوش مذهبم می‌گذرد.	
			0/80	عموماً هر تغییر مرتبط با مسائل مذهبی، زندگی‌ام را تغییر خواهد داد.	
			0/76	در فعالیتهای مذهبی، مانند مراسم مذهبی مشارکت دارم.	
			0/59	به شکل مؤثر در فعالیتهایی که مرتبط با مذهب دخیل هستم.	
			0/56	در کنار سایر پیروان در فعالیتهای مشترک به‌عنوان عضو مذهبم دخیل هستم.	
			0/59	تاریخ و سنن مذهبم را می‌دانم.	
			0/53	ملت ایران در نگاه شهروندان سایر کشورها ملتی محترم است.	
			0/51	دیگران به ملت ایران احترام می‌گذارند.	
			0/64	مردم سایر کشورها نظر مساعدی در مورد ملت ایران دارند.	
			0/64	از اینکه عضوی از ملت ایران هستم، خرسندم.	
			0/74	عموماً از اینکه عضوی از ملت ایران باشم، خوشحالم.	
			0/76	به اینکه ملیت ایرانی را دارم افتخار می‌کنم.	
			0/77	انتقاد از ملت ایران را توهین به شخص خودم قلمداد می‌کنم.	
			0/68	مرتبط بودن به ملت ایران، بخش مهمی از تصویری است که از خودم دارم.	
			0/58	ملت ایران که من عضو آن هستم، انعکاسی از هویت من است.	
			0/61	ارج نهادن به ملت ایران را نوعی تمجید از خودم می‌دانم.	
			0/71	هر چیزی که بر ملت ایران تأثیر بگذرد، بر زندگی‌ام تأثیر خواهد گذاشت.	
			0/67	زندگی شخصی‌ام متأثر از چیزهایی است که حول و حوش ملت منم می‌گذرد.	
			0/61	هر تغییری در ملت من، زندگی شخصی‌ام را تغییر خواهد داد.	
			0/52	در فعالیتهایی از قبیل انتخابات، در حمایت از ملت منم مشارکت می‌کنم.	
			0/57	به شکل مؤثر در فعالیتهایی که مرتبط با ملت ایران باشد، دخیل هستم.	
			0/62	تاریخ و سنن ملت منم را می‌دانم.	
			0/52	از موفقیتها و شکستهای ملت منم مطلع هستم.	
0/91	0/51	0/92			پژوهش

جدول 4: روایی واگرا (تشخیصی)

هویت ملی	هویت مذهبی	
0/520	0/708	هویت مذهبی
0/657	0/520	هویت ملی

در مرحله بعد، با آزمون مدل ساختاری، رابطه بین هویت مذهبی و هویت ملی برای دانشجویان شیعه و سنی و در حالت کلی تحلیل شد. باتوجه به جدول ۴ هویت مذهبی در هر سه حالت بر هویت ملی دانشجویان اثر مثبت معنادار دارد، که با توجه به ضرایب مسیر این اثر برای دانشجویان شیعه، سنی و در حالت کلی برابر با 0/593، 0/432 و 0/528 است.

جدول 5: ضریب مسیر روابط بین متغیرها

روابط	β	سطح معناداری	نتیجه
هویت مذهبی * هویت ملی (دانشجویان شیعه)	0/593	P<0/01	تأیید
هویت مذهبی * هویت ملی (دانشجویان سنی)	0/432	P<0/01	تأیید
هویت مذهبی * هویت ملی (کلی)	0/528	P<0/01	تأیید

برای بررسی قدرت پیش‌بینی‌کنندگی مدل کلی از ضریب تعیین (R^2) و ضریب ارتباط پیش‌بین (Q^2) استفاده می‌شود، سه مقدار 0,19، 0,33 و 0,67 ضریب تعیین را به ترتیب مقادیر ضعیف، متوسط و قوی می‌داند. R^2 نشان‌دهنده واریانس تبیین شده متغیر ملاک توسط متغیرهای پیش‌بین است. برای ضریب ارتباط پیش‌بین نیز که قدرت پیش‌بینی‌کنندگی مدل را نشان می‌دهد به ترتیب مقادیر 0,02، 0,15 و 0,35 مقادیر ضعیف، متوسط و قوی در نظر گرفته می‌شود. همچنین شاخص GOF که مطلوبیت کلی مدل را نشان می‌دهد، دارای مقدار بین صفر تا یک است و مقادیر 0,1، 0,25 و 0,36 برای آن، درجه ضعیف، متوسط و قوی را نشان می‌دهد. این شاخصها در جدول 6 آورده شده است. با توجه به جدول، ضریب تعیین برابر با 0/278 است. به عبارتی؛ درصد واریانس تبیین شده متغیر هویت ملی توسط متغیر مذهبی برابر با 27/8 درصد است. همچنین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی مدل با توجه به مقدار 0/280، متوسط و برازش کلی مدل نیز قوی است.

جدول 6: ضرایب تعیین، ارتباط پیش‌بین و مطلوبیت کلی مدل

معیار	مقدار محاسبه شده	تفسیر
R^2	0/278	ضعیف
Q^2	0/280	متوسط
GOF	0/361	قوی

و) بحث و نتیجه‌گیری

اهمیت و جایگاه هویت، از مفاهیم عمیق فرهنگ است؛ از آن رو که نقش مهمی در شناسایی و تعیین مسیر حرکت جامعه و افراد آن به ویژه نسل جوان دارد (درویشی و احمدی، 1391). به همین دلیل در دهه‌های اخیر از اساسی‌ترین مؤلفه‌های علوم اجتماعی و انسانی بوده و توجه صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است. تحکیم هویت، نیز از مقوله‌های اساسی در همه کشورهای (رضایی و همکاران، 1390). بنابر این، باید به همه متغیرهای هویت‌ساز توجه شود. بر این اساس، هدف این پژوهش، مطالعه نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان هوادار تیمهای ملی فوتبال و بسکتبال بود. نتایج نشان داد دو گروه مذهبی بررسی شده در تحقیق، در سطوح متفاوتی از هویت مذهبی و ملی قرار دارند؛ به طوری که هویت مذهبی دانشجویان سنی قوی‌تر از هویت مذهبی دانشجویان شیعه است؛ در حالی که در هویت ملی، دانشجویان شیعه وضعیت بهتری داشتند. در واقع؛ همان‌گونه که جامعه‌شناسان هویت را در ابعاد گوناگونی نظیر هویت ملی، قومی، اسلامی و غیره دسته‌بندی کرده‌اند، می‌توان گفت در ساده‌ترین نگاه ممکن هر کدام از این هویتها ارزشها و هنجارهای خاص خود را دارند و به نوعی در رقابت با هم قرار دارند؛ زیرا هر کدام از آنها، شبکه هویتی افراد خاص را دارند که شامل ارزشها و هنجارهای ویژه خودشان است. همچنین شبکه‌های هویتی افراد

می‌توانند هویت‌های گوناگون را در زمان واحد اخذ کنند و حتی می‌توانند هویت‌های متفاوت قلمرو مشترک و تقویت‌کننده‌ای نسبت به هم (بر اساس عناصر مشترک) داشته باشند. بنابر این، سطوح متفاوت هویتی مذهبی و ملی دانشجویان در این تحقیق قابل درک است. همچنین اینکه هویت مذهبی در دانشجویان سنی و هویت ملی در دانشجویان شیعه قوی‌تر بود، نشان‌دهنده این است که باید هویت مذهبی در مذهب شیعه تقویت شود. در عین حال بهتر است این تقویت بر اساس قلمرو مشترک بین دو هویت شیعه و سنی انجام شود تا به طور همزمان نقش هویت مذهبی در تبیین هویت ملی دانشجویان سنی نیز تقویت شود.

همچنین نتایج فرضیه‌ها نشان داد در هر دو گروه دانشجویان شیعه و سنی، هویت مذهبی اثر مثبت معناداری بر هویت ملی دارد. در حالت کلی نیز اثر هویت مذهبی بر هویت ملی دانشجویان هوادار تیم ملی معنادار بود. اما بر اساس ضرایب مسیر، هویت ملی هواداران دانشجوی شیعه بیشتر تحت تأثیر هویت مذهبی قرار می‌گرفت. این یافته‌ها نشان می‌دهد همسو بودن هویت مذهبی دانشجویان شیعه با مذهب رسمی کشور، نقطه مثبتی در قدرت هویت‌سازی هویت مذهبی بوده، تقویت‌کننده نقش هویت مذهبی در هویت ملی دانشجویان است؛ اما در خصوص دانشجویان اهل سنت، اقلیت مذهبی بودن منجر به کاهش سهم هویت مذهبی در ایجاد هویت ملی می‌شود. این یافته از این جهت حائز اهمیت است که حتی در ایجاد هویت ملی هواداران ورزشی، سهم هویت مذهبی بر اساس تفاوت‌های موجود بین شهروندان جامعه متغیر می‌شود. لذا لازم است به تقویت سایر عناصر هویت‌ساز بیشتر توجه شود. از آنجا که هویت مذهبی بر هویت ملی دو گروه هواداران تأثیر مثبت و معناداری داشت، می‌توان نتیجه گرفت که هویت ملی و هویت مذهبی هواداران ایرانی با هم در تضاد نیستند، بلکه کاملاً هم‌جهت حرکت می‌کنند و مرزهای مشترک دارند، هرچند شدت و میزان سهم هویت مذهبی متفاوت است. در این زمینه یافته‌های تحقیق بوگدانو (2011) قابل تأمل است. این محقق با توجه به اهمیت بیشتر نقش هویت مذهبی در کشور ایرلند نسبت به صربستان در ایجاد هویت ملی، استدلال می‌کند که در طول حکومت بریتانیا (با مذهب پروتستان) بر ایرلند (با مذهب کاتولیک)، دولت انگلیس در راستای اعمال حاکمیت و تقویت هویت بریتانیایی، سعی در تغییر مذهب مردم ایرلند داشت و همین موضوع منجر به ایجاد جنبشی که کلیسای کاتولیک ایرلند نقش مهمی در شکل‌گیری و حرکت آن داشت، شد. هدف این جنبش، تقویت هویت ملی ایرلندی با استفاده از مذهب کاتولیک بود. بر این اساس، پیامدهای این جنبش نیز نقش پررنگ‌تر هویت مذهبی ایرلندی‌ها در هویت ملی تیم ملی و در نهایت، هویت ملی آنان است. بنابر این، با توجه به سهم متفاوت هویت مذهبی در هویت ملی در کشورهای مختلف با مذاهب گوناگون، باید برای بهره‌مندی از پیامدهای مثبت هویت ملی قوی، بر سایر متغیرها نظیر توانایی‌های نمادین مانند زبان، گذشته تاریخی، منافع مشترک، وفاق اجتماعی و... تأکید کرد. همان‌گونه که در تحقیقات متعدد تأکید شده، ورزش از ابزارهایی است که امروزه برای هویت‌سازی استفاده می‌شود. ورزش چه به صورت مشارکت ورزشکاری و هواداری، محیطی را فراهم می‌کند که تقویت‌کننده عناصر مشترک است. لذا همان‌گونه که تونتر و آترلی (2010) تأثیر ورزش در شکل‌گیری هویت محلی از طریق بهبود تعاملات محلی و منطقه‌ای مختلف و عادات و خاطرات مشترک را نشان دادند، می‌توان گفت که محیط هواداری ورزشی به ویژه فوتبال می‌تواند فضایی برای کنار گذاشتن تفاوت‌های مذهبی و فرهنگی در نظر

337 ♦ مطالعه نقش هویت مذهبی در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان ...

گرفته شود و از این طریق، تقویت‌کننده هویت ملی باشد. در واقع؛ حتی بهتر است گفته شود نیازی به کنار گذاشتن تفاوت‌های مذهبی، قومی و فرهنگی و نادیده گرفتن آنها نیست و محیط ورزشی می‌تواند با تقویت احساسات مشترک، تحمل افراد را برای درک و تعامل بهتر با فرهنگ و مذاهب گوناگون افزایش دهد. لذا می‌توان انتظار داشت که محیط‌های ورزشی با تلطیف احساسات قومی، همبستگی و هویت ملی را تقویت کرده، باعث ایجاد آگاهی ملی و جهت‌دهی به زندگی اجتماعی افراد شوند.

تحقیق حاضر نشان داد که هویت مذهبی بر هویت ملی دانشجویان تأثیر مثبت معنادار دارد؛ هرچند در دانشجویان مذاهب مختلف، نقش هویت مذهبی متفاوت است. این نتیجه (در مقایسه کلی) با نتایج تحقیق حسینی و همکاران (1389) که جهت‌گیری مذهبی افراد را در سبک هویتی مؤثر دانسته بود، همسو است. همچنین امینی و همکاران (1396) بر ارتباط مثبت هویت ملی و دینی دانشجویان تأکید کردند. در واقع؛ اعتقاد قوی وجود دارد که هویت مذهبی، یکی از عناصر هویت‌ساز در طول تاریخ بشر بوده؛ لذا ارتباط مثبت بین این دو هویت نیز قابل درک است.

با وجود تأثیر مثبت هویت مذهبی بر هویت ملی هواداران تیم ملی فوتبال و بسکتبال، هویت مذهبی تنها می‌تواند 27/8 درصد از هویت ملی را تبیین کند که حتی در مقایسه با مطالعه بوگدانو (2011) که سهم هویت مذهبی در هویت ملی صربستان 49 و ایرلند 55 بود، به مراتب کمتر است. این یافته در جامعه ایرانی که در طول تاریخ، هویت مذهبی جزء مهمی از هویت ملی آنان بود، زنگ خطر است و باید علل و عوامل تضعیف نقش هویت مذهبی در هویت ملی توسط محققان بررسی شود. همچنین از آنجا که این مطالعه با تأکید بر محیط ورزشی انجام شد، به نقش ورزش در تقویت هویت ملی و حتی مذهبی باید توجه شود. باید در نظر داشت که هویت‌های مذهبی متفاوت در کشور ایران نباید به عنوان نکته‌ای منفی در ساخت هویت ملی در نظر گرفته شود و با در نظر داشتن نظریه استرایکر و بروک (2000) که به تبیین ارتباط هویت‌ها می‌پردازد، می‌توان آن را تفسیر کرد. بر اساس این نظریه، استرایکر و بروک ابتدا هویت اصلی و مرزی اشخاص را نشان می‌دهند و سپس در مرحله بعد رابطه آن را با دیگر هویت‌های افراد در زمینه ساختار اجتماعی نشان می‌دهند. از سوی دیگر، این نظریه این امکان را مطرح می‌کند که اگر محدودیت‌های ساختاری کاهش یابد، احتمال جذب افراد به هویت‌های چندگانه بیشتر می‌شود و افراد، دارای هویت‌های برجسته چندگانه‌ای^۱ می‌شوند. با در نظر داشتن این نکته می‌توان گفت اگر محدودیت‌های ساختاری در کشور ما کاهش یابد، افراد با مذاهب مختلف جذب هویت ملی می‌شوند و از آنجا که محیط‌های ورزشی می‌توانند محدودیت‌های ساختاری را کاهش و احساسات و تجارب مشترک را افزایش دهند، می‌توانند برای تقویت هویت ملی مد نظر قرار گیرند.

منابع

- امینی، محمد؛ حمید رحیمی و حمید نعمت‌اللهی (1396). «بررسی ابعاد هویت ملی و دینی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان)». نامه آموزش عالی، دوره دهم، ش 39: 157-182.
- ایمان، محمدتقی و علی روحانی (1392). «هویت اسلامی و هویت‌های رقیب (هویت جهانی، ملی و قومی)؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شیراز». تحقیقات فرهنگی، دوره ششم، ش 1: 127-148.
- حسینی، فریده سادات؛ محمد مزیدی و مسعود حسین چاری (1389). «پیش‌بینی سبک‌های هویت بر اساس جهت‌گیری‌های مذهبی در میان دانشجویان دانشگاه شیراز». اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره ششم، ش 1: 53-71.
- خواجه‌نوری، بیژن؛ ماندانا کریمی و سما خجسته (1394). «بررسی رابطه فرایند جهانی شدن فرهنگی و هویت مذهبی در ایران (مطالعه موردی: گروه‌های قومی لر شهر نورآباد ممسنی و عرب شهر کنگان و توابع)». تحقیقات فرهنگی ایران، دوره هشتم، ش 1: 23-45.
- درویشی، لیلا و پروین احمدی (1391). «تحلیل محتوای برنامه‌های فرهنگی دوره متوسطه بر اساس نمادهای ملی و مذهبی». پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، دوره نهم، ش 35: 15-32.
- رضایی، احمد؛ سیروس منصوری بککی و میمنت عابدینی بلترک (1390). «جایگاه برنامه‌های درسی دانشگاهی در تقویت هویت ملی دانشجویان». مطالعات ملی، دوره دوازدهم، ش 1: 53-71.
- زاهد، سعید (1384). «هویت ملی ایرانیان». راهبرد توسعه، ش 4: 129-138.
- طباطبایی، سید محمدحسین (1362). تفسیر المیزان. ترجمه ناصر مکارم شیرازی. تهران: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی با همکاری مؤسسه نشر فرهنگی رجاء و مؤسسه امیر کبیر.
- گل محمدی، احمد (1380). «جهانی شدن و بحران هویت». مطالعات ملی، دوره سوم، ش 10: 13-49.
- گنجی، محمد؛ زهرا نعمت‌اللهی و زهره طاهری (1389). «هویت دینی و سرمایه اجتماعی در بین مردم شهر کاشان». جامعه‌شناسی کاربردی، دوره بیست و یکم، ش 4: 123-144.
- گودرزی، محمود؛ ابوالفضل فراهانی، ابراهیم علیدوست قهفرخی و امین جلال‌منش (1389). «بررسی هویت دینی و ملی جوانان کشتی‌گیر و فوتبالیست شهر تهران». المپیک، سال هجدهم، ش 3: 21-31.
- محسنین، شهریار و محمد رحیم اسفیدانی (1393). معادلات ساختاری مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی. تهران: مهربان.
- هاشمی، سید ضیاء و محمدرضا جوادی یگانه (1386). «فوتبال و هویت ملی». مطالعات ملی، دوره هشتم، ش 2: 107-124.
- Bogdanov, D. (2011). **Influence of National Sport Team Identity on National Identity**. Doctor of Philosophy. The Florida State University.
- Cronin, M. (2003). "Projecting the Nation through Sport and Culture: Ireland, Aonach Tailteann and the Irish Free State, 1924-32". *Journal of Contemporary History*, 38(3): 395-411.
- Elena, S. (2016). "National Identity as Core Concept for the European Standardization Procedure". *Procedia Economics and Finance*, 39: 458-468.

- Gelisli, Y. & L. Beisenbayeva (2015). "Opinions of the University Students Studying in Kazakhstan about National Identity". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197: 486-493.
- Heere, B. & J.D. James (2007). "Stepping Outside the Lines: Developing a Multi-Dimensional Team Identity Scale Based on Social Identity Theory". *Sport Management Review*, 10(1): 65-91.
- Keaton, S.A. & C.C. Gearhart (2014). "Identity Formation, Identity Strength, and Self-Categorization as Predictors of Affective and Psychological Outcomes: A Model Reflecting Sport Team Fans' Responses to Highlights and Lowlights of a College Football Season". *Communication & Sport*, 2(4): 363-385.
- Kersting, N. (2007). "Sport and National Identity: A Comparison of the 2006 and 2010 FIFA World Cups™". *Politikon*, 34(3): 277-293.
- Lau, P.W.; M.H. Lam, B.W. Leung, C.r. Choi & L.B. Ransdell (2012). "The Longitudinal Changes of National Identity in Mainland China, Hong Kong and Taiwan before, During and after the 2008 Beijing Olympics Games". *The International Journal of the History of Sport*, 29(9): 1281-1294.
- Mariya, Y.L. (2018). "On Identity and Sport Conduct of Student-Athletes: Considering Athletic and Academic Contexts". *Psychology of Sport and Exercise*, 34: 10-19.
- Smith, A.D. (1991). *National Identity* (Reprint Ed.). London: Penguin.
- Stryker, S. & P.J. Burke (2000). "The Past, Present, and Future of an Identity Theory". *Social Psychology Quarterly*, 63(4): 284-297.
- Tonts, M. & K. Atherley (2010). "Competitive Sport and the Construction of Place Identity in Rural Australia". *Sport in Society*, 13(3): 381-398.
- Amini, M.; H. Rahimi & H. Nematollahi (2017). "Investigating the Dimensions of Students' Religious and National Identity (the Case of University of Kashan)". *Higher Education Letter*, 10(39): 157-182.
- Darvishi, L. & P. Ahmadi (2012). "Content Anlysis of the Cultural Activities in the Secondary Education Based on National and Relious Symbols". *Research in Curriculum Planning*, 2(8): 15-32.
- Ganji, M., Z. Nematollahi & Z. Taheri (2011). "Relationship between Religious Identity and Social Capital in Kashan the kashan City". *Journal of Applied Sociology*, 21(4): 123-144.
- Gol-Mohammadi, A. (2001). "Globalization and Crisis o Identity". *National Studies Quarterly*, 10(1): 13-49.
- Goudarzi, M.; A. Farahani, I. Alidoust Qahfarhi & A. Jalal Manesh (2010). "Investigating the Religious and National Identity of the wrestler and Footballers of Tehran City". *Olympics*, 18(3): 21-31.
- Hashemi, S.Z. & M. Javadi Yeganeh (2006). "Football and National Identity". *National Studies Quarterly*, 2(1): 107-124.
- Hosseini, F.S.; M. Mazidi & M. Hosseinchari (2010). "Prediction Identity Styles by Religious Orientation in Shiraz University Students". *New Thoughts on Education*, 6(1): 53-72.

- Iman, M. & A. Rouhani (2013). "Islamic Identity and Competitive Identities (Global, National and Ethnic Identity); A Case Study of Shiraz University Students". *Journal of Iran Cultural Research*, 6(1): 127-148.
- Khajeh Noori, B.; M. Karimi & S. Khojaste (2015). "The Study of the Relationship between Cultural Globalization Process and Religious Identity in Iran; (Case study: Lur Ethnic Groups of Noorabad e Mamasani City and Arabs of Kangan City and Environs)". *Journal of Iran Cultural Research*, 8(1): 23-45.
- Mohsenin, S. & M.R. Esfidani (2014). **Structural Equations Based on Partial Least Squares Approach**. Tehran: Mehraban Publication.
- Rezaei, A., S. Mansouri Bakaki & M. Abedini Baltork (2011). "The Status of Collegiate Hidden Curriculum on the Fortification of Student's National Identity". *National Studies Quarterly*, 12(1): 53-71.
- Tabatabai, M.H. (1983). **Al-Mizan: Tafsir Al-Quran**. Tehran: Allameh Foundation.
- Zahed, S. (2005). "Iranian National Identity". *Development Strategy*, 4(1): 129-138.

